

11. Максакова Р.М. Конституційно-правові проблеми установчої влади в Україні: автореферат дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / Р. М. Максакова ; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2013. – 36 с.

12. Барабаш Ю. Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права: Монографія. – Х.: Право, 2008. – 220 с.

13. Про внесення змін до Конституції України: Проект Закону від 26.06.2014 р. № 4178а [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51513

УДК 342.565

ПРАВОВА ПРИРОДА КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД СУДОЧИНСТВА

Міліціанов Р. В.,

здобувач кафедри загальноправових дисциплін ФПМК
Харківського національного університету внутрішніх справ,
Суддя Зарічного районного суду м. Суми

Анотація: У роботі досліджено поняття конституційних засад судочинства та визначено галузеві принципи діяльності судової влади, надано характеристику їх співвідношенню, сформуовано рекомендації з внесення змін до законодавства України, з метою удосконалення конституційних засад судочинства.

Ключові слова: судочинство, засада, принцип, конституційні засади судочинства, принципи судової влади.

Аннотация: В работе исследовано понятие конституционных основ судопроизводства и определены отраслевые принципы деятельности судебной власти, дана характеристика их соотношения, сформулированы рекомендации внесения изменений в законодательство, с целью усиления статуса конституционных основ судопроизводства.

Ключевые слова: судопроизводство, основа, принцип, принципы судебной власти, конституционные основы судопроизводства.

Annotation: The paper examines the concept of the constitutional principles of justice is studied and sectional principles of judiciary are defined, their relationship is characterized, recommendations of the amendments to the legislation of Ukraine to improve the constitutional principles of justice are given.

Key words: judicial procedure, principle, content, constitutional principles of justice, principles of judiciary.

Судочинство в Україні ґрунтується на основних засадах, визначених частиною третьою статті 129 Конституції України. Гарантована Конституцією України рівність усіх людей в їх правах і свободах означає необхідність забезпечення їм рівних правових можливостей, зокрема, і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод. Тому, важливо визначити сутність конституційних засад судочинства, що допоможе з'ясувати чи дійсно вони спрямовані на ефективне функціонування судової влади, чи повною мірою гарантують судовий захист та забезпечують постановлення справедливих судових рішень.

Науковий доробок у цій сфері складають праці І.Є. Марочкіна, Н.В. Сибільової, І.Б. Факас, О.М. Толочка, Т.Б. Дрягіної, С.В. Нечипорук, В.Т. Нора, В.В. Городовенка, В.І. Анішиної, А.С. Головіна, В.Т. Маляренка, О.В. Немировської, С.В. Нечипорук, В.Ф. Погорілка, Ю.М. Тодики та інших.

Проте, у працях цих науковців відсутнє чітке розмежування засад та принципів судочинства, що створює невизначеність стосовно базових засад, яким повинні підкорятись всі інші принципи судочинства. Поверховий аналіз принципів діяльності судової влади призводить до їх невідрозрітності та конкуренції.

Законодавець також хаотично закріплює основи здійснення судової влади, дублюючи положення Основного Закону в нормативно – правових актах нижчого рівня за відсутності для цього практичної необхідності.

Тому, *метою цієї статті* є визначення правової природи засад судочинства, виходячи з термінологічного значення понять, які формують систему конституційних засад діяльності судової влади з метою чіткого розмежування положень Основного Закону, котрі регулюють судочинство, від галузевих принципів.

В науковій літературі зазначається, що специфіку організації та функціонування судової влади відображають три складові: конституційні принципи судочинства, конституційні принципи статусу судді, конституційні принципи судочинства [3, с. 23-24]. Одночасно стверджується, що конституційні принципи є повноцінними джерелами принципів судової влади, оскільки регламентують не лише основи правосуддя, а також – організації та функціонування органів судової влади. Вони є засадами, що відображають конституційно – правову дійсність, є похідними від практики, при цьому є факторами правового розвитку [3, с. 51-52].

Також, В.І. Анішина визначає принципи судової влади як об'єктивні основоположні начала, які відображають природу судової влади як самостійної гілки влади, ідейні основи її організації та діяльності, прямо закріплені в конституційних чи нормативних актах або випливають з їх змісту та правової природи судової влади [1, с. 106].

І.Є. Марочкін та Н.В. Сибільова стверджують, що принципами судової влади є норми найбільш загального, керівного характеру, що визначають місце судової влади в системі єдиної державної влади, побудову її основних інститутів та спрямовані

на реалізацію завдань, що стоять перед судовою владою [6, ст. 31].

О.М. Толочко описує принципи судової влади як правові положення загального характеру у випадку якщо вони, нормативно закріплені в Конституції або законодавстві про судоустрій і судочинство, закріплюють або регулюють найбільш важливі правовідносини, що склалися в процесі організації й діяльності судової влади, обслуговують зміст інших норм законодавства, які повинні виступати юридичними гарантіями, забезпечувати дію юридичних механізмів реалізації принципів судової влади [10, с. 137-138].

У межах системи принципів судової влади С.В. Нечипорук виділяє конституційні засади (принципи) організації та функціонування судової влади, під якими вважає фундаментальні положення Основного Закону держави, що визначають основи організації судової влади (зокрема, побудови системи судових органів, статусу та повноважень представників судової влади тощо), а також здійснення її безпосередніх функцій (тобто змісту, порядку і процедури здійснення судочинства) [7, с. 19]. В.Т. Нор вказує, що під принципами судочинства визнаються керівні засади (ідеї), що стосуються безпосередньо завдань, засобів та способів здійснення судочинства. В кожній державі вони знаходять закріплення в Основному законі (Конституції) та інших нормативно-правових актах [8].

Ураховуючи ці визначення принципів судової влади доходимо висновку, що в сукупності вони розподілені на чотири групи: загальноправові, принципи статусу судді, принципи побудови судової системи, принципи судового процесу. Крім того, в наукових працях переважно вживаються поняття «конституційних принципів» судочинства, зрідка «засади».

На нашу думку, слід відрізнити поняття конституційних засад судочинства та принципів, які закріплені в інших законах, оскільки сама назва (конституційні) вказує на належність принципу до сфери регулювання та встановлює нормативний пріоритет стовно принципу, який не врегульовано положеннями Основного Закону.

Визначаючи поняття конституційних засад судочинства та враховуючи аналіз саме конституційних основ діяльності судів, слід розмежовувати поняття «принципу» та власне «засади» судочинства.

Принцип (від латинського *principio* – основа, початок) у загальнонауковому розумінні – це основне, висхідне положення теорії, вчення, головне правило діяльності [8]. У розумінні філософської науки принципи є: «1) першопочатком, тим, що лежить в основі певної сукупності фактів, теорії, науки; 2) внутрішніми переконаннями людини, тими практичними, моральними й теоретичними засадами, якими вона керується в житті, в різноманітних сферах діяльності» [7, с. 51].

В.В. Городовенко визначає «принцип» як те, що лежить в основі певної сукупності фактів або знань, із збереженням первинного відтінку — перший, основний, вихідний; першооснову, основне правило поведінки; керівне положення чи ідею, установку в

будь-якій діяльності [3, с. 11]. З позиції В. Даля, принцип – це наукова чи моральна засада, основа, правило, підвалина, від якої не відступають [4, с.431].

З лінгвістичних поглядів, «засади» є синонімом слова «принципи», однак ці категорії не є тотожними. З контексту тлумачного словника української мови випливає, що засада – це основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку, те головне, на чому ґрунтується щось, вихідне, головне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки [9].

У свою чергу, конституційні засади судочинства – це закріплені у Конституції та конкретизовані у Законі «Про судоустрій та статус суддів», а також процесуальному законодавстві основні, фундаментальні положення про мету, завдання, способи і форму діяльності суду, а також форми діяльності інших учасників судового процесу для досягнення єдиного і необхідного результату здійснення правосуддя – винесення законного і обґрунтованого рішення суду і його виконання [2, с. 187].

На думку В.Т. Маляренка, засадою може бути визнане не кожне положення, яке характеризує діяльність, органів дізнання, слідства, прокуратури і суду, а тільки головні, вихідні моменти, на яких в свою чергу ґрунтуються положення більш окремого характеру [5, с. 12].

Таким чином, засада визначає кінцеву мету та напрям діяльності, дотримання яких дозволяє створити принципи. В основі принципу вже лежить засада, яка передує йому та створює базу для утворення принципу. Певна діяльність, у результаті якої формується принцип, вже повинна підпорядковуватись загальним правилам, що формуються на основі засади. Тобто, засада є ідеєю, яка визначає загальні межі узгоджених закономірних дій, правил поведінки, принципів. При поєднанні засад, як фундаменту, та принципів, як надбудови, створюється правова визначеність суспільних відносин, забезпечуються їх стабільність.

Також, первинність та базовий характер конституційних засад стосовно до принципів судочинства, закріплених у процесуальних кодексах, Законах України «Про судоустрій і статус суддів», «Про Конституційний Суд України» випливає з того, що вказані нормативні акти приймалися після ухвалення та на базі Основного Закону, тобто принципи судочинства у різних спеціалізаціях визначалися з урахуванням чинної редакції Конституції України.

Законодавець, приймаючи Конституцію, зупинився на виборі поняття «засада» судочинства, а не «принцип». Ураховуючи наведені вище тлумачення, це було зроблено не випадково, оскільки закріплення в основах судочинства засад підкреслює їх базовий характер стосовно норм процесуальних кодексів та законодавчих актів, які субсидіарно регулюють питання провадження різних видів судочинства.

Саме термін «засада» використовується для утвердження основ побудови державного ладу в державі, зокрема, у назві Розділу I «Загальні засади» Конституції України, в ст. 6 (засади поділу влади), п. 8 ст. 92 (засади підприємництва), п. 9 ст. 92 (засади

зовнішніх зносин), ст. 129 (засади судочинства) Основного Закону.

Водночас, термін «принцип» вживається в тексті Конституції нашої держави лише тричі та пов'язується не з ідейними положеннями (засадами), а конкретною діяльністю, активною формою поведінки. Так, в Україні визнається і діє принцип верховенства права (ст. 8), зовнішньополітична діяльність України спрямовується шляхом взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визначеними принципами міжнародного права (ст. 18), система судів загальної юрисдикції в Україні будується за принципами територіальності і спеціалізації (ст. 125).

У законах, що визначають основи діяльності різних форм судочинства, вживається як термін «принцип» (ст. 7 Кодексу адміністративного судочинства України, ст.ст. 4, 82 Закону України «Про Конституційний Суд України»), так і – «засада» (ст.ст. 5, 10 Цивільного процесуального кодексу України, ст.ст. 4-2, 4-3 Господарського процесуального кодексу України).

Тобто, законодавець також не має єдиної позиції з приводу категорії, яка характеризує основи судочинства.

Основоположні ідеї лише окреслюють загальні правила, на яких, у свою чергу, будується ціла система інших норм [7, с. 53]. З огляду на таку позицію, вважаємо, що з правової точки зору поняття «засади судочинства» є більш широким стосовно терміну «принцип судочинства».

Тому, на наш погляд, засади судочинства мають бути закріплені виключно в акті найвищої юридичної сили – конституції держави та створювати базис для побудови принципів здійснення судочинства, які закріплюються в інших нормативно – правових актах. Конституційними засадами (принципами) можуть бути лише правові ідеї, які прямо передбачені положеннями Конституції України або впливають з її змісту за наявності бланкетної норми.

У зв'язку з вищевикладеним, під конституційними засадами судочинства слід розуміти закріплені Конституцією України фундаментальні ідеї, що визначають основи провадження судочинства в Україні, регулюють процесуальні відносини, які виникають у процесі розгляду справ судами всіх спеціалізацій та мають на меті забезпечити ефективні процесуальні гарантії захисту прав людини та громадянина в ході використання права на судовий захист.

Конституційні засади судочинства не в повній мірі відображають засади судочинства в цілому. Так, підвищена сталість норм Основного закону порівняно з процесуальними кодексами сповільнює адаптацію положень конституції до потреб судочинства. Внесення змін до процесуальних кодексів дає можливість утверджувати принципи судочинства, які за нормативним закріпленням не є конституційними. Зокрема, не закріплені в Конституції України такі характерні для всіх процесів засади судочинства як безперервність судового розгляду, вирішення справи протягом визначеного строку, принцип диспозитивності, тощо.

Тому, перелік основних засад судочинства, визначених ч. 3 ст. 129 Конституції України, слід

розширити. Оскільки, серед підстав для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення вимог закону в процесі розгляду справ, переважну більшість складає порушення процесуальних строків розгляду справи. Тому до складу основних конституційних засад судочинства слід включити, принаймні, обов'язок суду розглянути справу протягом законодавчо визначеного строку, який для цивільних, господарських та адміністративних справ чітко регламентований, а для кримінальних – є розумним.

Таким чином, під принципами судочинства слід розуміти визначені процесуальним законом положення, які на основі сформованих у Конституції України засад судочинства регулюють процесуальну діяльність у справах окремої категорії та мають на меті регламентувати права та обов'язки учасників процесу, визначити процесуальні повноваження суду, закріпити певний баланс у реалізації сторонами та судом наданих їм функцій.

Ми не розділяємо позицію законодавця і критично ставимося до закріпленого в ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України переліку «засад» кримінального провадження. Зазначену норму закону слід розподілити на принципи та засади кримінального провадження. Також, необхідно внести зміни до ст. 10 Цивільного процесуального кодексу України, ст.ст. 4(2), 4(3) Господарського процесуального кодексу України, ст. 11 Кодексу адміністративного судочинства України, визначивши що цивільне судочинство (судочинство у господарських судах) здійснюється на основі конституційної засади змагальності сторін; судочинство у господарських судах здійснюється на основі конституційної засади рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом; розгляд і вирішення справ в адміністративних судах здійснюється на основі конституційної засади змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості.

Вважаємо за необхідне також звернути увагу на норми Закону України «Про судоустрій і статус суддів», які визначають засади організації судової влади (розділ №1). Положення ст.ст. 7-15 цього закону конкретизують встановлені Конституцією України засади судочинства. Однак, законом можуть бути визначені також інші засади судочинства в судах окремих судових юрисдикцій (ч. 4 ст. 129 Конституції України). Тлумачення цієї норми Основного закону дозволяє зробити висновок, що законодавче врегулювання засад судочинства допускається лише стосовно діяльності судів окремих судових юрисдикцій, а не конституційних засад загалом. Тобто, єдиним офіційним документом, який регламентує основи процесуальної діяльності є Основний Закон нашої держави, існування спеціального узагальнюючого законодавчого регулювання цього питання не допускається, оскільки така можливість прямо не передбачена ч. 2 ст. 19 Конституції України.

Тому, ст.ст. 7-15 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» слід виключити з тексту нормативно-правового акту або внести зміни до ч. 4 ст. 129 Конституції України, виключивши слова «в судах

окремих судових юрисдикцій» та викласти її в такій редакції: «Законом можуть бути визначені також інші принципи судочинства окремих судових юрисдикцій».

Висновки. Під конституційними засадами судочинства слід розуміти закріплені Конституцією України фундаментальні ідеї, що визначають основи провадження судочинства в Україні, регулюють процесуальні відносини, які виникають у процесі розгляду справ судами всіх спеціалізацій та мають на меті забезпечити ефективні процесуальні гарантії захисту прав людини та громадянина в ході використання права на судовий захист.

Принципами судочинства є передбачені процесуальним законом положення, які на основі сформованих у Конституції України засад судочинства регулюють процесуальну діяльність у справах окремої категорії та мають на меті регламентувати права та обов'язки учасників процесу, визначити процесуальні повноваження суду, закріпити певний баланс у реалізації сторонами та судом наданих їм функцій.

Ураховуючи розмежування конституційних засад судочинства та принципів судочинства слід внести системні зміни як до Основного Закону, так і до процесуальних кодексів України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анишина В.И. Конституционные принципы судебной власти Российской Федерации: формирование,

содержание и перспективы развития. – М: РАП, 2006. – 272с.

2. Головін А.С. Захист прав і свобод людини і громадянина єдиним органом конституційної юрисдикції України: монографія // А.С. Головін. – К. Логос., 2012. – 381с.

3. Городовенко В.В. Принципи судової влади: монографія / В.В. Городовенко. – Х.: Право, 2012. – 448с.

4. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – Т. 3. – М., 1980.

5. Маляренко В.Т. Реалізація основних конституційних засад судочинства в кримінально-процесуальному законодавстві України // дис. ... канд. юрид. наук. – Одеса, 1999. – 215с.

6. Марочкін І.С., Сибільова Н.В. Організація судової влади в Україні. – Харків, 2007. – 272с.

7. Нечипорук С.В. Конституційні засади організації та функціонування судової влади в Україні (питання теорії і практики) // дисс. ... к.ю.н. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці. – 2010. – 225с.

8. Нор В.Т. Погляди І. Франка на засади організації та функціонування суду і судочинства // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2010. – №1 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: lj.oa.edu.ua/articles/2010/n1/10nvtis.pdf

9. Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uktdic.appspot.com/?q=%D0%B7%D0%B0%D1%81%D0%B0%D0%B4%D0%B0>

10. Толочко А.Н. Принципы судебной власти / А. Н. Толочко // Сб. крат. тез. докл. и науч. сообщ. науч.-практ. конф. по итогам науч.-исслед. работ, выполн. проф.-препод. составом Укр. юрид. акад. – Х.: Консум, 1993.